

บทที่ 1

บทนำ

1.1 สถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์ลาวสมัยพรีโมเดิร์น (Premodem)¹

ในช่วงระยะเวลา 30 ถึง 40 ปีที่ผ่านมา การศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ แต่ต้องยอมรับว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ลาว ไม่ว่าจะประวัติศาสตร์สมัยใดก็ตาม ยังพัฒนาล้าช้ากว่าประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาก อาจมาจากเหตุผล (1) นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ไม่ค่อยสนใจประวัติศาสตร์ลาวเท่าที่ควร เนื่องจากว่าประเทศลาวเป็นประเทศเล็กตั้งอยู่บริเวณภายในของภาคพื้นทวีป และไม่ค่อยมีโบราณสถานมรดกที่เป็นแรงดึงดูดความสนใจจากประชาชนทั่วไปอย่างเห็นในประเทศเพื่อนบ้าน (2) แม้ว่านักประวัติศาสตร์บางท่านประสงค์ที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ลาวอย่างจริงจังก็ตาม แต่การขาดแคลนหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งภายในและภายนอก ยังเป็นอุปสรรคอันใหญ่หลวงอย่างไม่ต้องสงสัย (3) ในช่วงระยะเวลาหนึ่งหลังจากการสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (ค.ศ.1975²) นักวิชาการต่างประเทศ โดยเฉพาะอดีต "กลุ่มประเทศตะวันตก" ยากที่จะเข้าถึงแหล่งข้อมูลและทำการสำรวจภาคสนามในประเทศลาวได้อย่างพอเพียง อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา สภาพการทำงานทางวิชาการในประเทศลาวนั้นได้มีการปรับปรุงแก้ไขพอสมควรแล้ว

ที่ผ่านมา การศึกษาประวัติศาสตร์ลาวสมัยพรีโมเดิร์นส่วนใหญ่่มักจะแสดงให้เห็นภาพวงกว้างว่านครหรือของราชวงศ์ล้านช้าง พร้อมทั้ง "เล่า" ผลงานทางการเมืองและการทหารของกษัตริย์องค์ต่างๆตามกาลเวลาเท่านั้น ดูเหมือนว่าประวัติศาสตร์ลาวสมัยดังกล่าวเป็นประวัติศาสตร์ของกษัตริย์ ส่วนชนชั้นผู้อยู่ได้อำนาจนั้นไม่มีบทบาททางประวัติศาสตร์แต่อย่างใด ภาพประวัติศาสตร์เช่นนี้อาจจะเนื่องจากเงื่อนไขต่างๆดังต่อไปนี้ คือ (1) นักประวัติศาสตร์ลาวส่วนใหญ่

¹ เกี่ยวกับการแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ลาวนั้น โปรดดู [1.5.1]

² ในการเขียนวิทยานิพนธ์นี้ ข้าพเจ้าขอใช้คริสต์ศักราชเป็นหลัก โดยมีเหตุผลว่า (1) ประวัติศาสตร์ลาวเป็นประวัติศาสตร์ของต่างประเทศ (2) ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวปัจจุบัน นิยมใช้คริสต์ศักราชเป็นส่วนใหญ่

ใหญ่ถือว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นการ “เล่า” เหตุการณ์ต่างๆตามลำดับรัชกาล แต่ไม่ได้คิดว่าการ “อธิบาย” เจาะลึกแท้จริงซึ่งแฝงอยู่เบื้องหลังของเหตุการณ์ดังกล่าวนั้นเป็นหน้าที่ของตน (2) ไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ต่างยอมรับกันโดยทั่วไปว่า มีเพียงผู้มีอำนาจเท่านั้นที่สามารถสร้างประวัติศาสตร์ขึ้นได้ ชนชั้นผู้อยู่ใต้อำนาจจึงไม่ได้รับความสนใจจากนักประวัติศาสตร์ลาวเท่าที่ควร (3) นักประวัติศาสตร์ลาวหลายท่านใช้เอกสารประเภทตำนานของลาวเป็นหลักฐานหลัก โดยไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์อย่างเข้มงวด แต่หลักฐานเหล่านี้เป็น “เอกสารทางการเมือง” ประเภทหนึ่ง ที่มุ่งจะบันทึกภาพรวมของราชวงศ์ล้านช้าง และสัมฤทธิ์ผลของกษัตริย์องค์ต่างๆ เพื่อสร้างความชอบธรรมในการสืบราชสันตติวงศ์และการปกครองแผ่นดินของกษัตริย์ เพราะฉะนั้น ประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านช้างที่ผ่านมา ย่อมสะท้อนให้เห็นแนวคิดของชนชั้นผู้ปกครองเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น การศึกษาประวัติศาสตร์ลาวสมัยฟรีโมเดิร์นที่ผ่านมาทำให้ทราบถึงเหตุการณ์ทางการเมืองและการทหารได้บ้างก็จริง แต่ยังไม่เพียงพอที่จะอธิบายเงื่อนไขของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ภายใต้บริบทประวัติศาสตร์ นอกจากนั้น ยังขาดการพิจารณาบทบาททางประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนต่างๆในชนชั้นผู้อยู่ใต้อำนาจอีกด้วย ในสถานภาพดังกล่าว Martin Stuart-Fox จึงได้เขียนหนังสือ *The Lao Kingdom of Lan Xang: Rise and Decline* (ค.ศ.1998) ขึ้นมา ผลงานนี้น่าจะเป็นตำราพื้นฐานที่ดีสำหรับนักศึกษาประวัติศาสตร์ลาวสมัยโบราณถึงฟรีโมเดิร์น เพราะท่านได้รวบรวมผลการวิจัยล่าสุดของนักวิชาการทั้งชาวลาวและชาวต่างชาติ และประสบความสำเร็จในการเสนอทิศทางการใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์ลาว พร้อมทั้งขยายขอบเขตการวิจัยให้กว้างขวาง โดยที่ท่านได้พยายามกล่าวถึงเรื่องเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม นอกจากนี้ ยังได้พิจารณาบทบาททางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้อยู่ใต้อำนาจ คือ ลาวเทิง⁴ อีกด้วย ซึ่งนักประวัติศาสตร์ลาวที่ผ่านมายังไม่ได้ใส่ใจค้นคว้าเท่าที่ควร

อย่างไรก็ตาม การศึกษาประวัติศาสตร์ลาวสมัยฟรีโมเดิร์นนั้น ควรจะก้าวเข้าไปสู่ขั้นตอนใหม่ คือ ในแง่การใช้หลักฐาน แทนที่จะอาศัยตำนานประเภทเดียวโดยไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์อย่างเข้มงวด เราควรจะหาข้อมูลจากหลักฐานประเภทอื่นๆ เช่น กฎหมายโบราณ จารึก บันทึก

³ เกี่ยวกับประโยชน์และข้อจำกัดของตำนานในฐานะที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น โปรดดู [1.3.1.1]

⁴ เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศลาวนั้น โปรดดู [1.5.2]

การเดินทางของชาวตะวันตก เอกสารจีนโบราณ เป็นต้น และเปรียบเทียบกับเนื้อหาของตำนานมาพิจารณาด้วย ในแง่แนวความคิดในการศึกษา เราควรเป็นอิสระ จากแนวความคิดทางประวัติศาสตร์โดยมีกษัตริย์เป็นหลัก และพยายาม “อธิบาย” เงื่อนไขแท้จริงซึ่งแฝงอยู่เบื้องหลังของเหตุการณ์และปรากฏการณ์ต่างๆ พร้อมกันนั้น เราจำเป็นต้องขยายขอบเขตการวิจัย จากประวัติศาสตร์การเมืองและการทหารไปสู่ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งจากประวัติศาสตร์ของกษัตริย์ถึงประวัติศาสตร์ของสังคมทั่วไปรวมถึงชนชั้นผู้อยู่ได้อำนาจอีกด้วย

1.2 วัตถุประสงค์และความสำคัญของการศึกษา

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ที่จะแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างตั้งแต่สมัยสถาปนาในคริสต์ศตวรรษที่ 14 จนกระทั่งถึงสมัยเจริญรุ่งเรืองในคริสต์ศตวรรษที่ 17 พร้อมทั้งอธิบายปัจจัยบางอย่างที่ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่อาณาจักรดังกล่าว โดยมุ่งพิจารณาถึงระบบเศรษฐกิจภายใน และความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับโลกภายนอก

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ชาติพันธุ์ไท (Tai) กลุ่มต่างๆ เช่น ลาว ไทย ยวน ลื้อ เป็นต้น ได้รวมตัวกันก่อตั้งอาณาจักรของตนในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 13-14 นอกจากอาณาจักรอยุธยาแล้ว อาณาจักรเหล่านี้ได้ตั้งอยู่บริเวณภายในของภาคพื้นทวีปซึ่งไม่มีทางออกสู่ทะเลโดยตรง อันเป็นข้อจำกัดด้านการค้าระหว่างชาติ เราจึงมักจะมองว่าอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ลาวได้ก่อตั้งที่บริเวณแม่น้ำโขงตอนกลาง โดยมีหลวงพระบางเป็นศูนย์กลางนั้น ก็คงจะห่างไกลจากความเจริญก้าวหน้าด้านการค้าระหว่างชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 15-17 ซึ่งนักประวัติศาสตร์มักจะถือกันว่าเป็น “ยุคของการค้า (the Age of Commerce)”⁵ และยังคงอยู่ในสภาพเศรษฐกิจแบบพอยังชีพที่เฉื่อยชา

แต่โดยทั่วไปแล้ว นักประวัติศาสตร์ลาวถือกันว่าคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 เป็นสมัยเจริญรุ่งเรืองที่สุดของอาณาจักรล้านช้าง หลักฐานร่วมสมัยของชาวตะวันตกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้เดินทางมาถึงอาณาจักรดังกล่าวระหว่างกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ก็ได้บันทึกและกล่าวถึงความรุ่งโรจน์ของราชอาณาจักรเวียงจันทน์ และการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจในสภาพคล่องได้ละเอียดยพอสมควร ซึ่งชวนให้คิดว่าเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างสมัยนั้นได้พัฒนาขึ้นมากแล้ว แต่เรายังไม่ทราบแน่ชัดว่า

⁵ เกี่ยวกับ “ยุคของการค้า (the Age of Commerce)” นั้น โปรดดู [3.1.1]

ก่อนที่จะถึงจุดสูงสุด เศรษฐกิจของอาณาจักรดังกล่าวเจริญเติบโตได้อย่างไร และ “ยุคทอง” นี้จะเปลี่ยนไปอย่างไรในสมัยต่อมา นอกจากนี้ ยังไม่มีงานวิจัยชิ้นใดที่สามารถอธิบายปัจจัยต่างๆ ที่ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่อาณาจักรล้านช้างได้อย่างเป็นที่น่าสนใจ

ในการเขียนวิทยานิพนธ์นี้ ข้าพเจ้าพยายามที่จะแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างอย่างเป็นรูปธรรม โดยมุ่งพิจารณาหลักฐานภายในและภายนอกเท่าที่มีอยู่ปัจจุบัน ในบทที่ 2 กล่าวถึงการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 14-15 อันทำให้ทราบว่าอาณาจักรล้านช้างได้ก่อตั้งและเจริญก้าวหน้าในฐานะที่เป็น “รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป” โดยได้รับอิทธิพลทางเศรษฐกิจจาก “อาณาจักรภายในภาคพื้นทวีปทางเหนือ” โดยมีศูนย์กลางของจีนเป็นศูนย์กลาง บทที่ 3 ชี้ให้เห็นว่าครั้นถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับ “รัฐเมืองท่าทางใต้” คือ อยุธยาและกัมพูชา ใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้นภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว เครือข่ายทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างได้ขยายออกไปสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้เรื่อยๆ และเวียงจันทน์ได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าแห่งใหม่แทนหลวงพระบาง ส่วนบทที่ 4 วิเคราะห์เศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างในคริสต์ศตวรรษที่ 17 จากหลายแง่มุม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้ความสำคัญเป็นพิเศษในการศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่อาณาจักรดังกล่าว โดยมุ่งพิจารณาถึงระบบเศรษฐกิจภายใน และความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับโลกภายนอก ข้าพเจ้าขออธิบายไว้ก่อนว่า “ระบบเศรษฐกิจ” ในที่นี้จะหมายถึง “ระบบหมุนเวียนสินค้า (the Economic Redistribution System)” เป็นหลัก ซึ่งทำให้สินค้าจากท้องถิ่นไหลเข้ามาสู่ศูนย์กลางและจากศูนย์กลางระบายออกไปสู่ท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

ข้าพเจ้าคาดหวังว่าการศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ไม่น้อยในการแก้ไขข้อบกพร่องของการศึกษาประวัติศาสตร์ลาวสมัยพรีโมเดิร์นที่ผ่านมา พร้อมกับเสนอภาพประวัติศาสตร์ใหม่ของอาณาจักรล้านช้างอีกด้วย

1.3 หลักฐานที่ใช้ในการศึกษา

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น การขาดแคลนหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้นเป็นอุปสรรคอันใหญ่หลวงในการศึกษาประวัติศาสตร์ลาวสมัยพรีโมเดิร์น ยิ่งถ้าหากจะกล่าวถึงหลักฐานร่วมสมัยด้วยแล้ว ข้อจำกัดเช่นนี้ยิ่งมากขึ้นเป็นพิเศษ⁶ เนื่องจากว่า (1) ชาวลาวสมัยก่อนแทบจะไม่มีจารีตประเพณีจดเหตุการณ์ต่างๆไว้ในลักษณะการบันทึกร่วมสมัย (2) ถ้าหากเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บันทึกของชาวตะวันตกและชาวจีนที่ได้กล่าวถึงอาณาจักรล้านช้างนั้นก็มีย่อยมากเช่นกัน เพราะโลกภายนอกในขณะนั้นคงยากที่จะเข้าไปถึงและสร้างความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับอาณาจักรดังกล่าวซึ่งตั้งอยู่บริเวณภายในของภาคพื้นทวีป ต่อไปนี้ข้าพเจ้าขอแนะนำหลักฐานชั้นต้นประเภทต่างๆที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ พร้อมทั้งจะได้อธิบายถึงประโยชน์และข้อจำกัดของหลักฐานแต่ละประเภทอีกด้วย

1.3.1 หลักฐานภายใน

หลักฐานภายในชั้นต้นซึ่งมีความสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ลาวสมัยพรีโมเดิร์นนั้นประกอบด้วย (1) ตำนาน (2) กฎหมายโบราณ (3) จารึก แต่ต้องเข้าใจด้วยว่าหลักฐานสามประเภทดังกล่าวมีลักษณะแตกต่างกันมาก เพราะฉะนั้น เราควรคำนึงถึงวิธีใช้ของหลักฐานแต่ละประเภทให้เหมาะสมกับประเด็นที่กำลังจะศึกษา

1.3.1.1 ตำนาน

สถาบันกษัตริย์ของอาณาจักรล้านช้างมักจะเอาเรื่องบอกเล่าซึ่งชาวลาวยืบทอดกันมาหลายชั่วคนมาเรียบเรียงขึ้นเป็นประวัติศาสตร์ในพนธ์ที่เรียกกันว่า "ตำนาน" "พื้น" และ "นิทาน"

⁶ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก่อน ค.ศ.1500 นอกจากเอกสารจีนโบราณแล้ว แทบจะไม่มีหลักฐานร่วมสมัย เพราะฉะนั้น เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์ลาวสมัยก่อน ค.ศ.1500 เราจำเป็นต้องอาศัยเอกสารจีนโบราณและผลงานวิจัยทางโบราณคดีเป็นหลัก

เราไม่ทราบแน่ชัดว่าศัพท์เหล่านี้มีความหมายแตกต่างกันอย่างไร นอกจากนี้ ยังมีคำว่า “พงศาวดาร” อีกด้วย ที่แท้จริง เนื้อหาของเอกสาร “ตำนาน” “พื้น” “นิทาน” และ “พงศาวดาร” นั้นๆ ไม่ค่อยมีความแตกต่างกันเท่าไรนัก แต่คำว่า “พงศาวดาร” นั้นนิยมใช้กันตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม ในการเขียนวิทยานิพนธ์นี้ ข้าพเจ้าขอเรียกประวัติศาสตร์นิพนธ์ประเภทนี้ว่า “ตำนาน”

ตำนานเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ลาวสมัยฟรีโมเดิร์น อย่างไรก็ตามไม่ต้องสงสัย เพราะให้ข้อมูลพื้นฐานที่มีประโยชน์ในการทราบถึงเค้าโครงของประวัติศาสตร์ เช่น ปีประสูติ เสด็จราชสมบัติและสิ้นพระชนม์ของกษัตริย์องค์ต่างๆ พร้อมด้วยเหตุการณ์สำคัญๆ ต่างๆ แต่ต้องเข้าใจด้วยว่าเอกสารเหล่านี้ยังมีข้อจำกัดค่อนข้างมากในการใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ คือ นั้นมักจะเน้นการบันทึกสหราชอาณาจักรและความวุ่นวายและสัมฤทธิ์ผลของกษัตริย์องค์ต่างๆ เป็นพิเศษ เพื่อสร้างความชอบธรรมในการสืบราชสันตติวงศ์และการปกครองแผ่นดินของกษัตริย์เท่านั้น ฉะนั้น การเรียบเรียงเอกสารเหล่านี้ ผู้เขียนย่อมตอบสนองต่อความต้องการของผู้ปกครอง กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าตำนานนี้จะสะท้อนให้เห็นทัศนคติที่มีต่ออดีตและเจตนารมณ์ทางการเมืองของผู้ปกครองมากกว่าฉบับที่เหตุการณ์ต่างๆ ทางประวัติศาสตร์ตามที่เป็นอย่างจริง

อนึ่ง สุนด์ โพธิสาน ชีให้เห็นในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก *The Nidān Khun Borom* ว่าเท่าที่หาได้ในปัจจุบัน นิทานขุนบรม⁷ มีอยู่ 39 ฉบับและสามารถแบ่งออกเป็นเก้ากลุ่ม [Souneth 1996:29-82] และในการแปล นิทานขุนบรม เป็นภาษาอังกฤษ ท่านได้เลือกสองฉบับจาก 39 ฉบับดังกล่าวเป็นฉบับหลักดังนี้

- (1) สีลา อีละวอส และ มอม อูซมสัทธา (ปริวรรต), 1967 (พ.ศ.2510), *นิทานอุบลอันธพาลธิดาอุลละบัตินันท์ ปัตติสาธิตลาว ฉบับเดิม*, เวียงจันทน์
- (2) ถ่า จำปาแก้วมณี (ปริวรรต), 1980, *นิทานอุบลอันธพาลธิดาอุลละบัตินันท์* จ.ส. 1018, เวียงจันทน์

⁷ “ขุนบรม” (ตำนานบางฉบับว่า “ขุนบรม”) คือ ผู้ปกครองคนแรกของลาวในตำนาน สุนด์เขียนไว้ว่า “นิทานขุนบรมหมายถึงแค่เรื่องของขุนบรมที่ประกอบด้วยเรื่องราวของกษัตริย์องค์ต่างๆ ของอาณาจักรล้านช้างซึ่งเป็นผู้สืบสกุลของขุนบรม” [Souneth 1996:1] เท่าที่พิจารณาขอบเขตของเอกสารที่ท่านได้ค้นคว้าใน *The Nidān Khun Borom* แล้ว เข้าใจว่าบทนิยามของท่านที่มีต่อนิทานขุนบรม ก็คือ ตำนานทุกฉบับที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านช้าง รวมทั้งตำนานบางฉบับที่ไม่ได้ใช้คำว่า “ขุนบรม” ในชื่อเรื่องด้วย เช่น *พงศาวดารล้านช้าง พงศาวดาร* (หรือ ตำนาน) *เมืองหลวงพระบาง* *พื้นพระบาง* *จดหมายเหตุเวียงจันทน์* เป็นต้น

ท่านให้เหตุผลในการเลือกสองฉบับดังกล่าวนี้ว่าฉบับแรกซึ่งได้เรียบเรียงขึ้นใน ค.ศ.1503 ระหว่างรัชกาลพระเจ้าวิสุทธราชนั้นให้ข้อมูลของเหตุการณ์ต่างๆโดยละเอียดที่สุด ส่วนฉบับหลังซึ่งได้เรียบเรียงขึ้นใน ค.ศ.1656 ระหว่างรัชกาลพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชนั้นกล่าวถึงกษัตริย์องค์ต่างๆหลังรัชกาลพระเจ้าวิสุทธรามากกว่าฉบับอื่นๆ [Souneth 1996:86] ดังนั้น ข้าพเจ้าก็จะใช้สองฉบับดังกล่าวเป็นหลักในการศึกษาครั้งนี้ แต่ความเป็นจริงแล้ว ตำนานไม่ได้กล่าวถึงเรื่องเศรษฐกิจโดยตรง จึงพยายามหาข้อมูลทางการเมืองที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจ และเก็บเอารายละเอียดปลีกย่อย ที่ขับออกสถานภาพทางเศรษฐกิจโดยทางอ้อมอีกด้วย

1.3.1.2 กฎหมายโบราณ

เอกสารประเภทกฎหมายโบราณก็เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยคำสั่งสอนทางจริยธรรมและกฎระเบียบกำหนดโทษทัณฑ์ที่ชัดเจน กฎหมายโบราณเหล่านี้ได้เกิดขึ้นจากขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมาหลายชั่วคนหรือโดยการรับอิทธิพลทางพุทธศาสนา ในขณะที่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่มักจะเน้นการกล่าวถึงเรื่องชนชั้นผู้ปกครอง กฎหมายโบราณนี้มีคุณค่ามากสะท้อนให้เห็นทัศนคติและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวลาวทั่วไปในสมัยก่อนอย่างเป็นรูปธรรม แต่เท่าที่ข้าพเจ้าศึกษามา เอกสารเหล่านี้ก็มีข้อจำกัดบางอย่างเช่นเดียวกัน คือ (1) กฎหมายโบราณลาวส่วนใหญ่ไม่ได้บอกปีศักราชที่ต้นฉบับได้เรียบเรียงขึ้นอย่างชัดเจน จึงยากที่จะทราบว่ากฎหมายฉบับนั้นสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมในสมัยใดแน่ (2) แม้จะสามารถทราบถึงปีศักราชดังกล่าวก็ตาม แต่ยังมีปัญหาอยู่ที่ว่ากฎหมายโบราณลาวหลายฉบับรวมนิทานแฝงธรรมะสอนใจที่น่าจะเอาเค้ามาจากคัมภีร์พุทธศาสนาหรือนิทานอินเดีย จึงมีความสงสัยว่ามาตราบางมาตราในกฎหมายโบราณลาวอาจจะบอกเพียงแค่อุดมการณ์ทางจริยธรรมเท่านั้น ไม่ได้สะท้อนให้เห็นสภาพแท้จริงของสังคมลาวในขณะนั้น (3) นอกจากนี้ ยังมีกฎหมายโบราณลาวบางฉบับซึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลจากกฎหมายสยามมากพอสมควร จึงควรพิจารณาอีกครั้งหนึ่งว่ากฎหมายเหล่านี้สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมลาวอย่างแท้จริงหรือไม่

ปัจจุบัน กฎหมายโบราณลาวที่ได้ปริวรรตพิมพ์เป็นอักษรลาวมีอยู่เก้าเล่ม⁸ ดังต่อไปนี้ คือ

⁸ นอกจากนี้ ยังมีหนังสือกฎหมายโบราณลาวบางเล่มที่ได้ปริวรรตเป็นอักษรไทยจากหนังสือโบราณซึ่งเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯและสถานที่ต่างๆในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

- (1) ภิรมย์ภะณัติ (ลาว)(ปริวรรต), 1956 (พ.ศ.2499), *ถัมปิ ฆะตัมมะสาธุบุรณ (ภิกขุทายทัก)*⁹, เวียงจันทน์
- (2) ภิรมย์ภะณัติ (ลาว)(ปริวรรต), 1967, "บันทึกภิกขุทายทักฆะตัมมะสาธุบุรณ" ใน *หนังสือพิมพ์อนุสรณ์ธาตุชาติลาว สืบบุรณ*, เวียงจันทน์, หน้า 66-147
- (3) สำลิด บิอสิสะทัก (ปริวรรต), 1992a, *หนังสือพิมพ์ลาว*, เวียงจันทน์
- (4) สำลิด บิอสิสะทัก (ปริวรรต), 1992b, *สหายสายคำ*, เวียงจันทน์
- (5) สำลิด บิอสิสะทัก (ปริวรรต), 1993, *ถัมปิ ฆะตัมมะสาธุบุรณ ภิกขุทายทัก*, เวียงจันทน์
- (6) สำลิด บิอสิสะทัก (ปริวรรต), 1994, *ถัมปิ สุตัมมะบุรณ*, เวียงจันทน์
- (7) สำลิด บิอสิสะทัก (ปริวรรต), 1995, *ถัมปิ ธาตุชาติลาว ภิกขุทายทัก*, เวียงจันทน์
- (8) สำลิด บิอสิสะทัก (ปริวรรต), 1996, *ถัมปิ โขสธาคและสัทธะปะกอบ ภิกขุทายทัก*, เวียงจันทน์
- (9) สำลิด บิอสิสะทัก (ปริวรรต), 1997, *ถัมปิ อามัจจิกและถัมมะจักกัฏฐะตัมมะสาธุบุรณ ภิกขุทายทัก*, เวียงจันทน์

เท่าที่พิจารณากฎหมายโบราณลาวเก่าเล่มดังกล่าว พบว่ามีหนังสือสามเล่มน่าจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาครั้งนี้ เล่มที่ (2) คือ "บันทึกภิกขุทายทักฆะตัมมะสาธุบุรณ" (ต่อไป เรียกว่า *กฎหมายขุนบรม*) ซึ่งเชื่อกันว่าได้ฉบับที่กฎระเบียบต่างๆที่ได้เล้าสืบต่อกันมาหลายชั่วคนเป็นลายลักษณ์อักษรในรัชกาลพระเจ้าวิสุทธราช (ค.ศ.1501-20) [Mayoury 1996:73] นั้นยังไม่ค่อยได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาเท่าไรนักอย่างที่เห็นกฎหมายเล่มอื่นๆในสมัยต่อมา จึงอาจจะสันนิษฐานได้ว่า *กฎหมายขุนบรม* สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมลาวแบบดั้งเดิม เพราะฉะนั้น กฎหมายดังกล่าวคงจะมีประโยชน์มากในการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยอาณาจักรล้านช้างตอนต้น ส่วนเล่มที่ (1) คือ *ถัมปิ ฆะตัมมะสาธุบุรณ* (ต่อไป เรียกว่า *กฎหมายธรรมศาสตร์*) ซึ่งเชื่อกันว่าได้เรียบเรียงขึ้นใน ค.ศ.1660 ระหว่างรัชกาลพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (ค.ศ.1638-95) [ภิรมย์ภะณัติ 1956:ภ-ฉ] นั้นได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนามากอย่างชัดเจน เช่น ผู้เรียบเรียงเอามาตราต่างๆจัดเป็นห้าหมวดที่เรียกว่า "ห้อง" โดยอาศัย "ปัญญาศีล"¹⁰ และในบางมาตรา พยายามกำหนดโทษทัณฑ์โดยการ

⁹ หนังสือเล่มที่ (1) กับที่ (5) มีเนื้อหาคล้ายคลึงกัน และเล่มที่ (1) มีฉบับอักษรไทยอีกด้วย คือ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ (ปริวรรต), 1986 (พ.ศ.2529), *คัมภีร์พระธรรมศาสตร์โบราณ (กฎหมายเก่าของลาว)*, สบายสาร, กรุงเทพฯ

¹⁰ มีห้าห้องดังนี้ (1) ห้องปาณาติบาต (106 ข้อ แต่ต้นฉบับที่ได้จารข้อที่ 1-61 นั้นสูญหายไปแล้ว จึงเหลือเพียงแค่ 45 ข้อเท่านั้น) (2) ห้องอกุศลนาทาน (70 ข้อ) (3) ห้องมิชฌาจาร (77 ข้อ) (4) ห้อง

เปรียบเทียบกับอาบัติทางพุทธศาสนา แม้ว่าบางมาตรามีเนื้อหาคล้ายกับคำสั่งสอนหรือนิทานแฝง ธรรมะสอนใจทางพุทธศาสนาก็ตาม แต่มาตราส่วนใหญ่ยังสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมลาวเป็นอย่างดี จึงสามารถกล่าวได้ว่า กฎหมายเล่มนี้คงจะให้ข้อมูลหลายอย่างที่เกี่ยวกับอาณาจักรล้านช้างตอนกลาง ส่วนเล่มที่ (6) คือ *คำพิสูจน์เบญจกษา*¹¹ (ต่อไป เรียกว่า *กฎหมายสุวรรณมุกดา*) นั้นไม่ค่อยมีรูปร่างสมบูรณ์แบบซึ่งเป็น “กฎหมาย” อย่างที่เรามักจะคิด เพราะกฎหมายเล่มนี้ส่วนใหญ่ประกอบด้วยเรื่องราวต่างๆซึ่งน่าจะเอาเค้ามาจากนิทานอินเดียและคัมภีร์ทางพุทธศาสนา เช่น ชาดก ฎีกา อรรถกถาฉบับต่างๆ เป็นต้น จึงไม่ค่อยมีมาตราซึ่งน่าจะสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมลาวเท่าไรนัก แต่เป็นที่น่าสังเกตว่ากฎหมายเล่มนี้ได้กล่าวถึงตลาด การค้าขาย และระบบส่วยอยู่บ้าง ข้อมูลเหล่านี้ซึ่งหายากมากในหลักฐานภายในประเภทอื่นๆจึงน่าจะช่วยให้ทราบถึงการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจอย่างเป็นรูปธรรมได้บ้าง

1.3.1.3 จารึก

หลักฐานประเภทจารึกก็มีความสำคัญมากในการศึกษาประวัติศาสตร์ลาวสมัยพริโมเดริน¹² เพราะเป็นหลักฐานร่วมสมัยซึ่งไม่มีการคัดลอกสืบต่อๆมาในสมัยหลัง จึงมีความคลาดเคลื่อนของเนื้อหาสาระน้อยกว่าหลักฐานประเภทอื่นๆ แต่วัตถุประสงคในการสร้างจารึกส่วนใหญ่ก็เพื่อจดบันทึกกิจกรรมทางพุทธศาสนา เช่น เรื่องการกัลปนาคน ที่ดิน วัสดุสิ่งของให้แก่วัด เป็นต้น หลักฐานเหล่านี้จึงไม่ได้กล่าวถึงเรื่องราวด้านอื่นๆโดยตรง นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับหลักฐานที่เขียนลงในวัสดุเนื้ออ่อนชนิดอื่นๆ เช่น ใบลาน พับสา กระดาษ เป็นต้น เห็นได้ชัดว่าจารึกมีพื้นที่สำหรับการจดบันทึกจำกัดมาก ประกอบกับความยากลำบากในการเขียนลงในวัสดุเนื้อแข็ง จารึก

มุสลาบาท (30 ข้อ) (5) ห้องสุรา (7 ข้อ) นอกจากนี้ ยังรวมถึงตัวกฎหมายสยาม 148 ข้อด้วย ซึ่งน่าจะเขียนเติมในสมัยหลัง [ภิรมย์ภักดี 1956:๖]

¹¹ สุนทเขียนไว้ว่า “กฎหมายเล่มนี้อาจจะได้เรียบเรียงขึ้นในรัชกาลพระโพธิสารราชเจ้า (ค.ศ.1520-47) [Souneth 1996:462]

¹² ในการศึกษาครั้งนี้ ข้าพเจ้าพิจารณาเพียงแต่จารึกภาษาลาวเท่านั้น (จารึกภาษาลาวนี้เริ่มแพร่หลายอย่างกว้างขวางตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 และได้สืบต่อสร้างจนกระทั่งถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20) ไม่คำนึงถึงจารึกภาษาอื่นๆในสมัยโบราณ เช่น ภาษามอญ เขมร สันสกฤต เป็นต้น เนื่องจากเป็นจารึกที่กล่าวถึงเหตุการณ์ก่อนสมัยอาณาจักรล้านช้าง

แต่ละชิ้นจึงมีปริมาณข้อมูลจำกัดและไม่สามารถกล่าวถึงเหตุการณ์ต่างๆอย่างกว้างขวางและละเอียด

อนึ่ง หนังสือรวบรวมจารึกลาวที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีดังนี้

- (1) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (ลาว), 1977, *ประมวลคำจารึกโบราณในปะเทศลาว เข็มทิศชีวิต*, เวียงจันทน์
- (2) Gagneux, Pierre-Marie, 1976, *Contribution à la Connaissance de la Civilisation Laotienne d'après l'Epigraphie du Royaume de Vientiane (XV ème – XIX ème siècles)*, Ph.D.thesis, 2 vols., Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales
- (3) ธวัช ปุณณโกท, 1987 (พ.ศ.2530), *ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว ศึกษาทางด้านอักษรวิทยา และประวัติศาสตร์อีสาน*, คุณพินอักษรกิจ, กรุงเทพฯ

หนังสือเล่มที่ (1) รวบรวมผลการสำรวจจารึกในสมัยโบราณถึงพรีโมเดิร์นในดินแดนประเทศลาวปัจจุบัน ผู้เรียบเรียงได้ข้อมูลของจารึกลาว 247 หลักและจัดเป็นตารางซึ่งแสดงให้เห็นสถานที่เดิม สถานที่ปัจจุบัน อักษร ภาษา สมัยที่ได้สร้างจารึกและอื่นๆ แต่ไม่มีคำจารึกและคำอ่านปัจจุบัน แม้ว่าหนังสือเล่มนี้ไม่ได้ครอบคลุมจารึกทั้งหมดในทั่วประเทศก็ตาม (เนื่องจากการขาดแคลนข้อมูลเกี่ยวกับจารึกลาวในท้องถิ่นนอกจากเวียงจันทน์ หลวงพระบางและจำปาศักดิ์) แต่ก็เป็นแหล่งข้อมูลที่มีค่าซึ่งแสดงแนวโน้มทั่วไปของการสร้างจารึกลาวในสมัยก่อน ส่วนหนังสือเล่มที่ (2) และที่ (3) ได้รวบรวมและวิเคราะห์จารึกลาวที่หลงเหลืออยู่ที่เวียงจันทน์และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยตามลำดับ หนังสือทั้งสองเล่มนี้มีคำจารึกและคำอ่านปัจจุบันอยู่ด้วย จึงอำนวยความสะดวกในการศึกษาเนื้อหาสาระของจารึกแต่ละหลักเป็นอย่างมาก แต่ก็มีอุปสรรคอยู่ที่ว่านอกเหนือจากหนังสือทั้งสองเล่มดังกล่าวแล้ว ยังไม่มีหนังสือรวบรวมจารึกลาวของภูมิภาคอื่นๆ แม้แต่หลวงพระบางซึ่งเคยเป็นราชธานีในระยะเวลาอันยาวนานก็มีเพียงแต่หนังสือบางเล่มที่ได้ศึกษาจารึกบางหลักเท่านั้น

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น จารึกลาวไม่ได้กล่าวถึงเรื่องเศรษฐกิจโดยตรง แต่ข้อมูลบางอย่างที่ให้เห็นในจารึก เช่น อาชีพของผู้อุปถัมภ์ วัตถุประสงค์ของที่ให้แก่วัด หน่วยงานตรา เป็นต้น อาจจะทำให้ทราบถึงสภาพเศรษฐกิจในขณะนั้นโดยทางอ้อม นอกจากนี้ ลักษณะของการกระจัดกระจายของจารึกลาวนั้น ยังแสดงให้เห็นการขยายตัวของเครือข่ายทางเศรษฐกิจในอาณาจักรล้านช้างอีกด้วย (รายละเอียดจะกล่าวใน [3.2.2])

1.3.2 หลักฐานภายนอก

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น หลักฐานภายในมีความจำกัดค่อนข้างมากในการวิจัยเรื่องเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้าง ส่วนหลักฐานภายนอกที่ได้กล่าวถึงอาณาจักรดังกล่าวก็มีไม่มากนักเช่นเดียวกัน แม้แต่เอกสารประเภทตำนานของรัฐใกล้เคียงซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรล้านช้างเป็นเวลายาวนาน เช่น ล้านนา อยุธยา เป็นต้น แทบจะไม่ได้กล่าวถึงสภาพเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างแต่อย่างใด มีเพียงเอกสารตะวันตก¹³ และจีนบางฉบับเท่านั้นที่บันทึกผลิตผลสำคัญๆของอาณาจักรล้านช้างและความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอาณาจักรดังกล่าวกับโลกภายนอกอย่างละเอียดพอสมควร

1.3.2.1 บันทึกการเดินทางของ G.Van Wuysthoff และผู้ช่วยงาน

Gerrit Van Wuysthoff พ่อค้าชาวฮอลันดาจากบริษัทอินเดียตะวันออกแห่งประเทศฮอลันดา (VOC) พร้อมด้วยผู้ช่วยงานได้เดินทางจากเมืองละแวก¹⁴ ไปยังเวียงจันทน์ตามแม่น้ำโขงและกลับโดยเส้นทางเดียวกันในระหว่าง ค.ศ.1641-42 ในระยะเวลาการเดินทางดังกล่าว พวกเขาได้จดบันทึกเหตุการณ์ต่างๆที่ตนเองพบเห็นและได้บันทึกในรูปแบบบันทึกประจำวัน ต่อมา เอกสารเหล่านี้ได้ตีพิมพ์เป็นภาษาฮอลันดาครั้งแรกใน ค.ศ.1669 วัตถุประสงค์ของการเดินทางก็คือ จะสร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับอาณาจักรล้านช้าง ผู้เขียนจึงพยายามจดบันทึกศักยภาพทางเศรษฐกิจของอาณาจักรดังกล่าวและความสัมพันธ์ทางการค้ากับรัฐใกล้เคียงโดยละเอียดและแม่นยำที่สุดเท่าที่จะทำได้ ในการศึกษาครั้งนี้ ข้าพเจ้าใช้หนังสือแปลฉบับภาษาฝรั่งเศส *Le Journal de Voyage de G. Van Wuysthoff et de ses assistants au Laos (1641-1642)* เรียบเรียงและแปลโดย Jean-Claude Lejosne ซึ่งรวมถึงเอกสารสามฉบับดังนี้

- (1) บันทึกการเดินทางของ Van Wuysthoff ในระหว่างวันที่ 20 กรกฎาคม ค.ศ.1641 ถึงวันที่ 11 เมษายน ค.ศ.1642

¹³ Luigi Bressan ให้คำแนะนำที่ละเอียดมากเกี่ยวกับบันทึกของชาวตะวันตกที่ได้กล่าวถึงอาณาจักรล้านช้าง [Marini 1998: vii-lxvi]

¹⁴ เมืองละแวกตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกแม่น้ำ Tonle Sap ทางเหนือ 35 กิโลเมตรจากพนมเปญ ประเทศกัมพูชาปัจจุบัน ในขณะนั้น VOC ได้ตั้งสำนักงานการค้าอยู่ที่นั่น

(2) บันทึกการเดินทางของผู้ช่วยงานสองคนในระหว่างวันที่ 22 ธันวาคม ค.ศ.1641 ถึงวันที่ 24 ตุลาคม ค.ศ.1642

(3) จดหมายของ Van Wuysthoff ลงวันที่ 1 ธันวาคม ค.ศ.1642 ไปยังข้าหลวงใหญ่ (Governor-general) ของ VOC

แม้ว่าอาจมีการเข้าใจผิดบางอย่างเนื่องจากการขาดแคลนความรู้พื้นฐานที่มีต่ออาณาจักรล้านช้างและชาวลาวกก็ตาม แต่เอกสารเหล่านี้ยังเป็นหลักฐานสำคัญที่สุดในการพิจารณาสถานภาพทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างสมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 อย่างไม่ต้องสงสัย

1.3.2.2 บันทึกของ G.F.de Marini

หนังสือเล่มนี้ก็มีความสำคัญไม่น้อยในการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยอาณาจักรล้านช้างตอนกลางเช่นเดียวกัน เพราะเป็นหนังสือฉบับแรกเกี่ยวกับประเทศลาวที่ได้ตีพิมพ์ในทวีปยุโรป แต่ความเป็นจริงแล้ว ผู้เขียน Giovanni Filippo de Marini บาทหลวงชาวอิตาลี ไม่ได้เดินทางเข้าไปถึงอาณาจักรดังกล่าวด้วยตนเอง ในการเขียนหนังสือเล่มนี้ เขาคงจะได้ข้อมูลจาก Giovanni Maria Leria บาทหลวงชาวอิตาลี ซึ่งได้พักอยู่ที่เวียงจันทน์เป็นเวลาห้าปีเศษ พร้อมด้วยรายงานประจำปีฉบับต่างๆของสมาคมเยซู (the Society of Jesus) เป็นส่วนใหญ่ ส่วนคุณพ่อ Leria ได้ออกเดินทางจากกัมพูชาตามแม่น้ำโขงและเข้าไปถึงเวียงจันทน์ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1642 และอาศัยอยู่ที่นั่นจนกระทั่งถึงเดือนธันวาคม ค.ศ.1647 โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะเผยแพร่ศาสนาเยซูในอาณาจักรล้านช้าง แต่ปรากฏว่าเขาไม่ได้รับความนิยมนิยมชมชอบจากพระสงฆ์องค์เจ้าคณะทั้งหลาย ทำให้การพักพิงอยู่ที่เวียงจันทน์นั้นเป็นเรื่องยากลำบากและไม่ประสบความสำเร็จตามที่คาดหวังไว้

บันทึกของคุณพ่อ Marini ได้ตีพิมพ์เป็นภาษาอิตาลีใน ค.ศ.1663 ซึ่งประกอบด้วย 13 บท และสามารถแบ่งออกเป็นตอนใหญ่สองตอน คือ ตอนแรก (บทที่1-6) อธิบายถึงสภาพทั่วไปของอาณาจักรล้านช้าง และตอนหลัง (บทที่7-13) กล่าวถึงการเคลื่อนไหวเผยแพร่ศาสนาเยซูในอาณาจักรดังกล่าว ต่อมา หนังสือแปลฉบับภาษาฝรั่งเศสได้ตีพิมพ์ใน ค.ศ.1666 แต่แปลเพียงตอนแรก (บทที่1-6) ของต้นฉบับเท่านั้น เมื่อไม่นานมานี้ ฉบับภาษาฝรั่งเศสถูกแปลเป็นภาษาลาวอีกทอดหนึ่ง¹⁵ ในการศึกษาครั้งนี้ ข้าพเจ้าใช้หนังสือแปลฉบับภาษาอังกฤษ *A New and Interesting*

¹⁵ ชุมพัม ธัตตะมะอิว (แปล), 1990, *ประเทศลาวในอดีต ค.ศ. 1640 โดยคุณพ่อ มารีนิ*, เวียงจันทน์

Description of the Lao Kingdom ซึ่งแปลจากฉบับภาษาฝรั่งเศสและภาษาลาว¹⁶ โดย Walter E.J. Tips และ Claudio Bertuccio

ต้องยอมรับว่าหนังสือเล่มนี้มีการกล่าวถึงเรื่องเศรษฐกิจไม่มากเท่ากับบันทึกของ Van Wuysthoff แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าคุณพ่อ Marini บันทึกสินค้าขาออกของอาณาจักรล้านช้างอย่างละเอียดพอสมควร ซึ่งทำให้ทราบถึงศักยภาพทางเศรษฐกิจของอาณาจักรดังกล่าวได้บ้าง

1.3.2.3 เอกสารจีนโบราณ

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น การขาดแคลนหลักฐานร่วมสมัยทั้งภายในและภายนอกนั้นทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ลาวสมัยพริโมเดิร์นยากลำบาก ในสถานการณ์ดังกล่าวนี้ เราควรหาข้อมูลจากเอกสารจีนโบราณซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลใหญ่และสำคัญที่สุดในทวีปเอเชีย เอกสารเหล่านี้มีจุดเด่นอยู่ที่ทำให้ข้อมูลมาเต็มตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยใหม่และได้ระบุปีที่ราชทูตได้เรียบเรียงอย่างชัดเจนเป็นส่วนใหญ่ แม้ว่าเอกสารจีนโบราณจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับอาณาจักรล้านช้างน้อยกว่ารัฐต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็จริง แต่ยังทำให้ทราบถึงผลิตผลสำคัญๆของอาณาจักรล้านช้างและความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างอาณาจักรดังกล่าวกับราชวงศ์ต่างๆของจีน

หนังสือรวบรวมและแปล พร้อมทั้งหนังสือวิจัย ของเอกสารจีนโบราณที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้มีดังนี้

- (1) Jing Zhen-guo (ed.), 1985, *Zhongguo-Guji-Zhong-Youguan-Laowo-Ziliao-Huibian* (A Collection of References to Laos Contained in Ancient Chinese Works), in Chinese, He-nan
- (2) ทอจธุม อัคระกุม (แปล), 1997, *ธิบโธมอัมมกัฏฐกัฏฐาจากหนังสือโบราณของจีน (ฉบับที่ ๑)*, กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม สถาบันค้นคว้าวัฒนธรรม (ลาว), เวียงจันทน์
- (3) Wade, Geoff, 1991, *The "Ming Shi-Lu" as a source for Southeast Asian History: 14th to 17th centuries*, Paper presented at the 12th Conference of the International Association of Historians of Asia, University of Hong Kong

¹⁶ เพราะฉะนั้น ฉบับภาษาอังกฤษก็ประกอบด้วยหกบทแรกเท่านั้น เหมือนฉบับภาษาฝรั่งเศสและภาษาลาว

หนังสือเล่มที่ (1) ได้รวบรวมข้อความเกี่ยวกับลาวจากเอกสารจีนตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยราชวงศ์ชิง ทำให้ทราบถึงความรู้และความเข้าใจของชาวจีนที่มีต่อลาวในอดีตเป็นอย่างดี หนังสือเล่มที่ (2) แปลเป็นภาษาลาวจากตอนที่หนึ่งของหนังสือเล่มที่ (1) นับตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงสมัยราชวงศ์หยวน ส่วนหนังสือเล่มที่ (3) เป็นงานวิจัยเกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและด้านอื่นๆของเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14-17 และความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์หมิงกับรัฐต่างๆในภูมิภาคดังกล่าว โดยการพิจารณาหนังสือ *Ming-shi-lu* (บันทึกเรื่องจริงของราชวงศ์หมิง) นอกจากนี้ ยังมีภาคผนวกรวบรวมข้อความใน *Ming-shi-lu* ที่เกี่ยวกับรัฐต่างๆในภูมิภาคเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่าง ค.ศ.1368-1505 ซึ่งทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับราชวงศ์หมิง [Wade 1991:app.60-62] ซึ่งหลักฐานภายในไม่ได้กล่าวถึงแต่อย่างใด

1.4 การสำรวจภาคสนาม

ดังจะได้พิจารณาในบทที่ 4 การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 นั้น ไซ้ว่าเกิดมาจากเพียงแต่การเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจของชนชั้นผู้ปกครองและพ่อค้าต่างชาติเท่านั้น จากการศึกษาในเบื้องต้น พบว่าชาวบ้านทั่วไปก็มีส่วนร่วมในการพัฒนาการค้าระหว่างชาติเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ลาวลุ่มบางกลุ่มมีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็น "พ่อค้า" นำผลิตผลชนิดต่างๆจากท้องถิ่นเข้ามาสู่ศูนย์กลางการค้าอย่างต่อเนื่อง ส่วนลาวเทิงก็มีความสำคัญทางเศรษฐกิจไม่น้อยในฐานะที่เป็น "ผู้เก็บของป่า" เพราะฉะนั้น เมื่อศึกษาสถานภาพทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้าง ควรจับตามองบทบาททางเศรษฐกิจของชาวบ้านทั่วไปอีกด้วย แต่มีปัญหายุ่งยากอยู่ที่ว่าหลักฐานประเภทเอกสารมีการกล่าวถึงชาวบ้านทั่วไปน้อยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แทบจะไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับลาวเทิงในสมัยก่อน เนื่องจากว่า (1) ลาวเทิงไม่เคยมีอักษรของตนเอง จึงไม่ได้เขียนประวัติศาสตร์ของตนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (2) ลาวลุ่ม กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอำนาจเหนือกว่าทุกกลุ่ม คงจะไม่ค่อยสนใจลาวเทิงในเขตภูดอยเท่าไรนัก จึงแทบจะไม่มี การกล่าวถึงลาวเทิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของตน

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ข้าพเจ้าได้ดำเนินการสำรวจภาคสนาม เพื่อเก็บข้อมูลบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับบทบาททางเศรษฐกิจของชาวบ้านทั่วไปและความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างลาวลุ่มกับลาวเทิงในอดีต แต่ต้องยอมรับว่าข้อมูลต่างๆที่ได้จากการสำรวจครั้งนี้สะท้อนให้เห็นสถานภาพในระหว่าง ค.ศ.1930-1950 โดยประมาณ จึงย่อมแตกต่างจากสถานภาพสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16-

17 อยู่บ้าง แม้กระนั้นก็ตาม การเรียนรู้วิถีชีวิตแท้จริงของชาวบ้านนั้นคงจะช่วยให้หลีกเลี่ยงการเข้าใจผิดในการพิจารณาหลักฐานประเภทเอกสารไม่มากนักน้อย เค้าโครงของการสำรวจภาคสนาม มีดังนี้

(1) ระยะเวลา : ระหว่างวันที่ 25 มีนาคม ถึงวันที่ 6 เมษายน ค.ศ.1999

(2) สถานที่ : เมืองหลวงพระบาง เมืองน้ำตก เมืองงอย แขวงหลวงพระบาง

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

(3) วิธีสำรวจ : การสัมภาษณ์ในเมือง (ลาวลุ่ม) และหมู่บ้านใกล้เคียง (ลาวเทิง¹⁷)

(3.1) บุคคลให้สัมภาษณ์

ผู้นำเมือง ผู้นำหมู่บ้าน ผู้อาวุโส อดีตพ่อค้า และบุคคลทั่วไป

(3.2) ข้อซักถาม

(3.2.1) สภาพทั่วไปของเมืองและหมู่บ้านในปัจจุบัน

เช่น ทำเลและที่ตั้ง ประชากร ชาติพันธุ์ วิธีทำมาหากิน วัฒนธรรม

ประเพณี ศาสนา ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน เป็นต้น

(3.2.2) สถานภาพทางเศรษฐกิจในอดีต

เช่น ลีนค้า ตลาด การค้ากับภายนอก

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างลาวลุ่มกับลาวเทิง เป็นต้น

1.5 บทนิยามคำศัพท์

ในการเขียนวิทยานิพนธ์นี้ ข้าพเจ้าจะใช้คำศัพท์บางคำซึ่งเห็นว่ายังไม่ค่อยลงตัวหรือแพร่หลายอย่างกว้างขวางเท่าไรนัก จึงขออธิบายคำศัพท์ดังกล่าวก่อน เพื่อจะสื่อความหมายให้ถูกต้องในบทต่อไป

1.5.1 การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ลาว

การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ลาวนั้นยังไม่เป็นเอกภาพ ในวิทยานิพนธ์นี้ ข้าพเจ้าขอแบ่งยุคสมัยดังต่อไปนี้

¹⁷ หมู่บ้านลาวเทิงที่ได้ลงไปสำรวจในครั้งนี้ เป็นหมู่บ้านเผ่า Khamu ทั้งหมด

(1) สมัยโบราณ (ก่อน ค.ศ.1300 โดยประมาณ)

คือ สมัยก่อนสถาปนาอาณาจักรล้านช้าง

(2) สมัยพรีโมเดิร์น (Premodern; ตั้งแต่ ค.ศ.1300 โดยประมาณ จนถึง ค.ศ.1893)

คือ สมัยอาณาจักรล้านช้าง

สมัยนี้แบ่งเป็นสามตอนดังนี้

(2.1) สมัยอาณาจักรล้านช้างตอนต้น (คริสต์ศตวรรษที่ 14-15)

คือ สมัยสถาปนาอาณาจักรล้านช้าง

(2.2) สมัยอาณาจักรล้านช้างตอนกลาง (คริสต์ศตวรรษที่ 16-17)

คือ สมัยอาณาจักรล้านช้างเจริญรุ่งเรือง

(2.3) สมัยอาณาจักรล้านช้างตอนปลาย (คริสต์ศตวรรษที่ 18-19)

คือ สมัยแยกตัวออกเป็นสามอาณาจักร (เวียงจันทน์ หลวงพระบาง จำปาศักดิ์)

(3) สมัยใหม่ (ตั้งแต่ ค.ศ.1893 จนถึง ค.ศ.1975)

คือ สมัยอาณานิคมฝรั่งเศสและสงครามอินโดจีน

(4) สมัยปัจจุบัน (ตั้งแต่ ค.ศ.1975 จนถึง ปัจจุบัน)

คือ สมัยสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

แต่ที่จริง ตามข้อความในตำนานฉบับต่างๆ นักประวัติศาสตร์ลาวหลายท่านถือว่าการเสวยราชสมบัติของพระเจ้าฟ้างุ้มใน ค.ศ.1353 นั้นเป็นการสถาปนาอาณาจักรล้านช้าง คือ การเริ่มต้นของสมัยพรีโมเดิร์น แต่ดังที่จะพิจารณาใน [2.1.1] ข้าพเจ้าคิดว่ารัฐเกิดขึ้นในหลวงพระบางระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงขอกำหนด ค.ศ.1300 โดยประมาณเป็นเวลาเริ่มต้นของสมัยพรีโมเดิร์น ทั้งนี้ก็เพราะการแบ่งยุคสมัยด้วยการพิจารณาพัฒนาการของ “หน่วยทางการเมือง”¹⁸ นั้นน่าจะมีเหตุผลและประโยชน์มากกว่า การทำตามแนวความคิดทางประวัติศาสตร์ของผู้เรียบเรียงตำนานในสมัยหลัง ซึ่งมักจะเน้นความเป็นวีรบุรุษของพระเจ้าฟ้างุ้มเกินความจริง ภายใต้เจตนารมณ์ทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง

¹⁸ เกี่ยวกับพัฒนาการของ “หน่วยทางการเมือง” นั้น โปรดดู [1.5.3]

1.5.2 กลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศลาว

ปัจจุบัน เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ประชาชนลาวได้แบ่งออกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใหญ่มากตามกลุ่มดังนี้

(1) ลาวลุ่ม (ชาวลาวอยู่พื้นที่ราบ)

คือ กลุ่มที่พูดภาษา Tai เช่น ลาว ลื้อ ยวน พวน ผู้ไท ไทดำ ไทขาว ไทแดง เป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์นี้เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด ซึ่งประกอบเป็น 68.28% ของประชากรทั้งหมด [NGD 1995:13] ในกลุ่มนี้ ลาวเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอำนาจเหนือกว่าทุกกลุ่มในประเทศลาวปัจจุบัน

(2) ลาวเทิง¹⁹ (ชาวลาวอยู่ระดับกลางของภูเขา)

คือ กลุ่มที่พูดภาษา Mon-Khmer เช่น Khamu, Htin, Lamet, Laven, Katu, Katang, Alak เป็นต้น ถือกันว่าเป็นคนพื้นเมืองของประเทศลาว ลาวลุ่มในสมัยก่อนมักจะเรียกกลุ่มนี้ว่า “ข้า” (ข้า เป็นภาษาไทย)

(3) ลาวสูง (ชาวลาวอยู่บนภูเขา)

คือ กลุ่มที่พูดภาษา Hmong-Mien และ Tibeto-Burman เช่น Hmong, Mien, Lisu, Lahu, Lolo, Akha, Phu Noi เป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์นี้เริ่มอพยพเข้ามาดินแดนประเทศลาวปัจจุบัน ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

1.5.3 พัฒนาการของ “หน่วยทางการเมือง”

ในวิทยานิพนธ์นี้ ข้าพเจ้าขอใช้คำว่า “หน่วยทางการเมือง” เป็นคำแปลของ “polity” ซึ่งหมายถึง “a politically organized body (กลุ่มที่ได้รับการจัดตั้งทางการเมือง)” ดังนั้น หน่วยทางการเมืองย่อมมีความหมายกว้างขวาง ซึ่งรวมถึงตั้งแต่ชุมชนขนาดเล็กที่มีระบบการเมืองง่าย ๆ ในสมัยโบราณ จนกระทั่งถึงประเทศขนาดใหญ่ที่มีระบบการเมืองสลับซับซ้อนเช่นในสมัยปัจจุบัน การใช้คำศัพท์สำหรับหน่วยทางการเมืองในระดับพัฒนาการต่างๆ ไม่เป็นเอกภาพในหมู่นักประวัติศาสตร์

¹⁹ “เทิง” แปลว่า ข้างบน [พจนานุกรมฯ 2000:310]

เพื่อความสะดวกในการศึกษาต่อไป ข้าพเจ้าขอแบ่งระดับพัฒนาการของหน่วยทางการเมืองในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยโบราณถึงพรีโมเดิร์นออกเป็นสองระดับดังนี้²⁰

(1) กลุ่มชนเผ่า (Chiefdom)

กลุ่มชนเผ่าประกอบด้วยชาติพันธุ์เผ่าเดี่ยวและเป็นการรวมตัวกันโดยอาศัยความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางชาติพันธุ์ จึงมักจะเป็นชุมชนขนาดเล็กโดยมีหัวหน้าเผ่าเป็นผู้นำทางการเมือง กลุ่มชนเผ่านี้ยังไม่มีระบบการเมืองสลับซับซ้อนและการแบ่งแยกชนชั้นทางสังคมก็ไม่ค่อยชัดเจนเท่าไรนัก กรณีพิพาทในชุมชนนั้นสามารถแก้ไขได้ด้วยประเพณีเป็นหลัก

(2) รัฐ (State)²¹

กลุ่มชนเผ่าเข้มแข็งบางกลุ่มพัฒนาขึ้นเป็นรัฐ โดยการผนวกกลุ่มชนเผ่าอ่อนแอที่ใกล้เคียงรัฐจึงประกอบด้วยชาติพันธุ์หลายเผ่าที่มีความหลากหลายด้านต่างๆ เช่น วิถีทำมาหากิน ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ความเชื่อ ภาษา เป็นต้น ผู้นำของรัฐ คือ กษัตริย์ จึงพยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมโดยการนำเข้ามาของศาสนาพุทธ นอกจากนี้ กษัตริย์ยังจัดตั้งองค์การบริหารบ้านเมืองและสร้างระบบเกณฑ์แรงงานและเก็บส่วยให้มั่นคง เพื่อให้มีพื้นฐาน

²⁰ ในการเขียนตอนนี ข้าพเจ้าได้แนวความคิดบางอย่างจากหนังสือและบทความดังนี้

Kulke, Hermann, 1986, "The Early and the Imperial Kingdom in Southeast Asian History" in Marr, David G. and Milner, A.C. (eds.), 1986, *Southeast Asian in the 9th to 14th Centuries*, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore: 1-22

Sunait Chutintaranond, 1990b, "'Mandala', 'Segmentary State' and Politics of Centralization in Medieval Ayudhya", *Journal of the Siam Society* 78 (1): 89-100

นิธิ เอียวศรีวงศ์, 1989 (พ.ศ.2532), "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ: พื้นฐานทางเศรษฐกิจ", ใน *สายธารแห่งความคิด จัดพิมพ์ในโอกาสฉลองครบรอบ 60 ปี อาจารย์คุณ วรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา*, พิมพ์สว, กรุงเทพฯ: 25-45

ศรีศักร วัลลิโภดม, 1996 (พ.ศ.2539), *สยามประเทศ ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาอาณาจักรสยาม*, พิมพ์ครั้งที่สาม (ปรับปรุงแก้ไข), สำนักพิมพ์มติชน, กรุงเทพฯ

²¹ ตรงกับระดับพัฒนาการซึ่งนักประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักจะเรียกว่า "the Early Kingdom" "the Classical Kingdom" และอื่นๆ

อำนาจของตนเข้มแข็งขึ้นอีก แต่ในความเป็นจริงแล้ว รัฐยังเป็นเพียงการรวมตัวกันแบบหลวมๆ ของเมืองต่างๆ ที่มีอิสระทางการเมืองมากพอสมควร กษัตริย์จึงส่งบุตร อนุชา และญาติของตนไปปกครองเมืองสำคัญๆ ในพื้นที่ต่างๆ (ระบบเครือญาติ) แต่มักจะต้องเผชิญกับการแข็งข้อของอำนาจท้องถิ่น จึงจำเป็นต้องมีการประนีประนอมกันตลอดเวลา ด้วยเหตุดังกล่าวนั้น อาณาบริเวณซึ่งกษัตริย์สามารถปกครองได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น มักจะจำกัดเพียงแต่ในราชธานีและเขตใกล้เคียงเท่านั้น

อนึ่ง หน่วยทางการเมืองในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางแห่ง เช่น อาณาจักรอยุธยาตอนปลาย เป็นต้น อยู่ในระดับพัฒนาการสูงกว่า "รัฐ" ที่กล่าวมาแล้ว เพราะอาณาจักรอยุธยาตอนปลายมีระบบการเมืองแบบรวมศูนย์แห่งอำนาจและสามารถควบคุมอำนาจท้องถิ่นได้ดีพอสมควร แต่ข้าพเจ้าคิดว่าในบรรดารัฐไทยสมัยพระโอรสโมเดิร์น ไม่มีรัฐใดๆ บรรลุถึงระดับพัฒนาการเท่าอาณาจักรอยุธยาตอนปลาย ดังนั้น จึงได้บัญญัติศัพท์สองคำเท่านั้น คือ กลุ่มชนเผ่าและรัฐ ก็น่าจะเพียงพอในการศึกษาประวัติศาสตร์ลาวสมัยดังกล่าว